

О. А. ФЕДІЙ

Полтавський державний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
м. Полтава

**ЕСТЕТОТЕРАПЕВТИЧНИЙ КОНЦЕПТ
ПЕДАГОГІЧНОЇ СИСТЕМИ
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО У ЗМІСТІ
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО
ПЕДАГОГА**

Ключові слова: естетотерапія, природний дитячий оптимізм, любов до дитини, пізнавальна активність, захисне виховання, комфортне педагогічне освітнє середовище

В епоху масштабних змін у розвитку українського суспільства, освіти і науки, що відбуваються на тлі негативної дії на людину неконтрольованих агресивних інформаційних потоків, екологічних, політичних та соціально-економічних криз, особливий інтерес для психолого-педагогічної науки викликають методики створення гуманного, психологічно-комфортного освітнього середовища, проголошені та успішно втілені у життя відомими вченими-педагогами минулого. Увага вітчизняної психолого-педагогічної науки сьогодення спрямована на розробку нових інноваційних технологій навчально-виховної роботи та творче переосмислення історичного педагогічного досвіду у контексті сучасної особистісно орієнтованої педагогічної парадигми.

Серед таких всесвітньо визнаних авторитетів педагогічної теорії і практики масштабністю та унікальністю підходів щодо теоретико-практичного обґрунтування

ідей гуманізму, естетизації та індивідуалізації виховання виділяється постать Василя Олександровича Сухомлинського. Любов та повага до вихованців, віра у духовну сутність кожної маленької особистості, її творчі сили та життєздатність стають головними лейтмотивами усієї творчості видатного педагога. Він розбудовує свою концепцію «як розвиток творчих сил кожної особистості в умовах колективної співдружності на основі етико-естетичних цінностей, інтересів, потреб, який спрямований, зрештою, на творчу працю» [1, с. 893].

Досвід роботи В.О. Сухомлинського, наголошують дослідники спадщини педагога, набуває сьогодні особливо важливого значення та потребує свого повсякденного осмислення і вивчення (Г.Д. Глейзер, М.Я. Антонєць, С.Л. Соловейчик, І.А. Зязюн, О.Ф. Іванов, Ш.О. Амонашвілі, А.І. Постельняк, О.В. Сухомлинська, О.Я. Савченко, В.Г. Кузь, А.Я. Розенберг, Л.С. Бондар, Є.Г. Родчанин та ін.) [2; 3]. Він будується на глибокому взаємозв'язку та інтеграції школи та середовища, у якому вершиться активне становлення особистості, на витонченому умінні вихователя проникати в душу дитини та обережно, без насильства удосконалювати її, на постійному спілкуванні з природою, з її цілющою здатністю благоволити впливати на внутрішній світ людини [4, с.4].

Особливої актуальності набуває гуманна педагогіка В.О. Сухомлинського у сучасних реаліях жорстокого соціально-економічного середовища, під агресивний вплив якого потрапляє особистість практично кожної дитини. Як наслідок вченими-медиками, психологами та педагогами фіксуються у дітей численні стійкі дискомфортні стани тривоги, апатії, хвилювань, відчуття небезпеки перед майбутнім, власна безпорадність, невпевненість у своєму теперішнім та майбутньому житті.

З нашої точки зору, в сучасних українських реаліях достатньо гостро стоїть проблема оптимізації підготовки майбутніх педагогів до естетотерапевтичної діяльності, основна ідея якої полягає у створенні психологічно-комфортного освітнього середовища, у якому вільно та захищено повинен відчувати себе кожний учасник педагогічного дійства, надання індивідуальності вчителя та дитини реальної можливості саморозкриття та відчуття цілющої творчої наснаги [6]. Обов'язковою змістовою складовою такої підготовки є знайомство сучасного педагога з педагогічною спадщиною найбільш успішних та визнаних педагогів-гуманістів, які так чи інакше стикалися з подібними проблемами виховання та мали власні підходи до їх вирішення.

Мету пропонованої статті автор убачає в обґрунтуванні естетотерапевтичного компоненту навчально-виховної системи В.О.Сухомлинського, у виділенні найсуттєвіших, естетотерапевтичних за своєю психолого-педагогічною дією технологій, що дозволяли видатному педагогу отримувати неперевершені результати у власній педагогічній діяльності.

Ідея активного індивідуально-творчого, духовного становлення дитини за рахунок побудови особливих психолого-педагогічних умов навчання та виховання, у яких би вихованці відчували себе вільно та повноцінно й прагнули б розкрити власні індивідуально-творчі можливості постійно звучить майже у всіх працях видатного майстра педагогічної справи («Духовний мир школьника» (1961), «Людина неповторна» (1962), «Серце віддаю дітям» (1968), «Павлівська середня школа»(1969), «Народження громадянина» (1970) та ін.).

Наявність у вченні знаного гуманіста естетотерапевтичних ідей, на нашу думку, обумовлюється як об'єктивними чинниками тодішніх соціальних реалій, у яких доводилось працювати В.О. Сухомлинському, так й суб'єктивним відчуттям самим педагогом необхідності створення для дитини особливих педагогічнокомфортних освітніх

умов, сповнених душевним теплом, щирістю, радістю спілкування та нескінченними, радісними для дитини-переможця, відкриттями таємниць життя. Звідси виділяємо *дво-векторність* естетотерапевтичного концепту у вченні В.О. Сухомлинського. В поле естетотерапевтичної дії особистісно орієнтованого педагогічного дійства всієї системи видатного педагога потрапляють обидва учасники процесу: педагог та вихованець.

Діяльність самого Василя Олександровича Сухомлинського відбувалась не в найкращих для творчості умовах: впродовж усього свого життя відомий педагог визнавав величезний негативний тиск офіційної партійно заангажованої педагогічної еліти. Вчений працював «в умовах лицемірства, святенництва, моральної розпусти керівних структур, всесильної влади ідеології, що обіймала й культуру, й науку ... для того, щоб просто вижити, а тим більш творити, вимагала певна гнучкість, що включала в себе вміння пристосуватися до сильних світу цього, до обставин, і, звичайно ж, неймовірна воля та мужність!», – зауважує у своєму дослідженні творчої спадщини В.О. Сухомлинського академік РАО Г.Д. Гейзер [4, с.6]. Саме на цю «нецікаву, заполітизовану», дещо незрозумілу та недоцільну з точки зору сучасного читача рису творів В.О. Сухомлинського часто вказують сьгоднішні студенти педагогічних вузів, визнаючи при цьому надзвичайну щирість, професіоналізм та високу гуманність педагогічної системи В.О. Сухомлинського у цілому. Слід зазначити, що Василю Олександровичу доводилось враховувати ідеологічні настанови керівної влади, відповідати на нападки ретроградів від педагогіки, малоосвічених, проте активних захисників «чистоти» радянської педагогіки, теорії комуністичного виховання, в рамки якої не завжди вкладалися його думки та справи. «Все це доповнювалось нескінченими виснажливими розмовами з видавцями та редакторами, поясненнями, переконаннями тощо» [там само]. Зрозуміло, що Василь Олександрович, будучи досить сильною, талановитою та мужньою людиною, педагогом, вчителем, відчував теоретико-практичну необхідність створення саме естетотерапевтичних умов та засобів, які б працювали на зміцнення духовних сил людини, відновлення та актуалізацію її творчих джерел, гармонізацію людини з самою собою та навколишнім світом. Відповідь на ці запитання В.О. Сухомлинський шукав у працях своїх великих попередників, філософів, письменників, педагогів: Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Песталоцці, Ф. Дістервега, Р. Оуэна, Ф.М. Достоєвського, К.Д. Ушинського, Я. Корчака та ін., ідеї яких опрацьовував з позицій гуманізму. Василь Олександрович був глибоко переконаним, що гуманне суспільство здатні побудувати лише гуманні, добрі, мудрі люди, а виховати таких людей можуть лише вдумливі, розумні вчителі, які володіють ідеями і методами гуманної педагогіки [5].

Одним з естетотерапевтичних першоджерел його власного педагогічного нахнення були його учні. *Любов до дитини* стає головним та визначальним постулатом усієї педагогічної системи видатного гуманіста. «Любов до дитини у нашій спеціальності – це плоть і кров вихователя як сили, здатної впливати на духовний світ іншої людини. Педагог без любові до дитини – все одно, що співак без голосу, музикант без слуху, митець без почуття кольору», – проголошує видатний педагог у своїй праці «Як любити дітей» (1967). Головною ідеєю цієї роботи була думка про те, що саме школа як ініціатор організації своєрідного естетотерапевтичного освітнього поля «повинна любити дитину, тоді вона полюбить школу»[4, с.19].

Мова йде про мудру людську любов, сповнену глибоким знанням людського, розумінням усіх сильних та слабких сторін особистості – про любов, що у своїй естетотерапевтичній дії на людину застерігає від безрозсудних вчинків та надихає на вчинки чесні, благородні. Таку любов В.О. Сухомлинський називає «вершиною педагогічної культури, думки і почуттів».

Разом з цією, дещо традиційною для усієї гуманістично орієнтованої педагогіки думкою про любов до вихованців, як необхідну рису професіоналізму педагога В.О. Сухомлинський зауважує на суто естетотерапевтичну для самого педагога дію, що надає йому любов до своїх учнів: «Любов до дітей *надихає* вихователя, стає для нього *джерелом*, з якого він *постійно черпає нові сили*» [4, с.19, виділ. авт. – О.Ф.]. Педагог з переконливістю практика зазначає абсолютність цього твердження, використовуючи метод власного самоаналізу: «Я не можу собі уявити, щоб дитина коли-небудь набридла б мені, щоб я припинив любити її. Це неможливо, оскільки неможливо до кінця пізнати людське в дитині та сказати: все. В тобі немає більше нічого, чого б я не знав» [4, с.20].

У любові до дитини В.О.Сухомлинський вбачав «своєрідний механізм душевного захисту та величезне багатство емоційної сфери» педагога, що здатний оберігати вчителя від «емоційної стихії – так можна назвати стан, який охоплює його у години невдач та розчарувань» [4, с.26].

Вчений намагається дати власне визначення цьому досить складному філософсько-педагогічному поняттю: «Те, що ми вкладаємо в поняття *любов вчителя до дітей, любов дітей до вчителя*, починається, на мій погляд, з благоговіння однієї людини перед духовним багатством іншої і перш за все перед багатством думки» [4, с.27]. Василь Олександрович розробляє й саму *естетотерапевтичну технологію «любові до дитини»*, яку має опанувати вчитель. Перший момент це – формування у педагога вміння спостерігати в дитині особливості її *дитячого світосприйняття*. В.О. Сухомлинський виводить свій педагогічний закон, що повністю відповідає естетотерапевтичному концепту про позитивне світосприймання людиною гармонічного та різноманітного у своїй єдності Всесвіту: «*Чим більше пізнаєш тонкощі дитячого світосприйняття, тим більше любиш кожну дитину*. Якби я не пізнав багатогранності людського в дитині, як би кожен день не відкривав переді мною щось нове в кожній дитині, усі діти здавалися б мені схожими один на одного – я б не бачив дитини. А той, хто не бачить дитини, не може її полюбити» [4, с.21].

Другий момент в технології вироблення у педагога вміння любити дитину спирається на філософське трактування діади «добро-зло» в людській сутності. В.О. Сухомлинський пише: «Любов вчителя до дитини народжується у горінні, у боротьбі за людину, нерідко – в муках. Було б наївно уявляти собі справу так, ніби-то усі діти, які приходять у школу, – красиві троянді; і вчителю не залишається нічого, аби лише милуватися ними. ... Скільки приносять діти з собою потворного, скільки такого, коли серце дитяче – наче гнійник, наче виразка, коріння якої уходять в глибину тих днів, коли перед дитиною тільки відкрилося віконце у світ. Буває, дивляться на тебе не чисті, чесні, відверті, а нахабні, лицемірні очі. Хіба можна це все любити?» [там само]. У відповіді на це правомірне запитання Василь Олександрович посилається на одвічний християнський імператив, що підказує й дозволяє знайти в людській сутності першоджерела її добра, навіть якщо сьогодні вони ніяк себе не виявляють. Продовжуючи розвивати блискучу ідею «оптимістичного прогнозування особистості» А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинський зазначає: «*Я люблю дитину не такою, якою вона є, а такою, якою вона має бути!*... Мистецтво нашої професії полягає у тому, щоб ненавидіти зло й не переносити ненависть на того, у чийй душі живе воно. На мій погляд, абсолютна більшість конфліктів між вчителями та «невиправними», «безнадійними» школярами як раз і виникає там, де ненависть до зла вчитель переносить на дитину. ... В моїй педагогічній практиці існує правило: яким би страшним не було зло у дитячій душі, треба бачити у цій знівеченій душі перш за все людину, яка чекає на допомогу в оду-

жанні від зла. Я звертаюсь не до голосу зла, а до голосу краси людської, яка у дитини обов'язково є, яку не можна нічим загамувати» [4, с. 21-22, виділ. авт – О.Ф.]

Третя складова естетотерапевтичної технології «любові до дитини» за В.О. Сухомлинським – актуалізація уваги педагога на об'єктивній дитячій самозцілюючій природі *дитячого життєвого оптимізму*. «Діти за своєю природою оптимісти. Для них характерним є світле, сонячне, життєрадісне світосприймання. Любити дітей – це означає любити дитинство, а для дитинства оптимізм – це теж саме, що гра фарб для веселки: немає оптимізму – немає й дитинства» [4, с.23]. Ця ідея досить складна для виконання традиційною авторитарно-дисциплінарною педагогікою заучування та байдужого відтворення учнем матеріалу підручника. В.О. Сухомлинський застерігає педагогів від серйозної біди шкільного життя – «безжалісного методичного підрубування» коренів оптимізму в дитячій душі. Вчений вважає оптимізм найпотужнішим естетотерапевтичним засобом, який дозволить педагогу об'єднати у навчально-виховному просторі освітнього закладу навчання з насолодою, з захопленням та великою силою людського розвитку – почуттям одвічного здивування людини життям та Всесвітом. По суті, оптимізм – це емоційно-чуттєвий стан позитиву, психологічного комфорту, захисту та щастя, яке має відчувати дитина у естетотерапевтичному просторі свого розвитку, це необхідна умова повноцінності процесу формування людського «Я». «Оптимізм, – пише Василь Олександрович, – це нібито чарівне кольорове скло, крізь яке навколишній світ здається дитині великим чудом. Дитина не просто бачить та розуміє, вона емоційно оцінює, вона любить, захоплюється, дивується, ненавидить, прагне стати на захист добра проти зла. Не можна віднімати у дитини чарівне скло. Не можна перетворювати її у холодного розсудливого резонера... Не робіть нічого того, що роблять педагоги, які не люблять дитинство: вони не дають розквітнути цій дитячій життєрадісності, скоріш поспішають зібрати дітей гуртом. Ставлять їх по двоє у ряд, й починається нудний «аналіз»...» [там само]. Сучасні дослідники природи цього явища вважають, що навчити вчителя любити дітей неможливо, але створити такі естетотерапевтичні умови, що дозволять розвивати в собі ці задатки, можна. Для цього необхідно переглянути режим роботи вчителя, його навчальне навантаження, звільнити педагога від вирішення нескінченних складних життєвих проблем, в першу чергу економічного порядку. Треба надати вчителю достатньо вільного часу для удосконалення своєї педагогічної культури та можливість якомога більшого спілкування з дітьми поза уроками. Сучасній школі потрібні абсолютно новітні методи роботи, такі, що не пригнічуватимуть дітей уроками та домашніми завданнями, а дозволятимуть більш повно використовувати сили природи у вихованні дитини.

Естетотерапевтичний концепт такої педагогічної любові до дитини міститься й у наданій їй В.О. Сухомлинським *захисної* функції: любити дитину означає «захистити її від зла, яке ще оточує багатьох дітей у житті» [4, с.27].

Слід зазначити, що хоча у творах В.О. Сухомлинського сучасного терміну «естетотерапія» не зустрічається, проте найбільш близьким за змістом поняттям у педагогічному словникові видатного вченого є поняття «*захисне виховання*». В.О. Сухомлинський запроваджує його, наголошуючи на необхідності створення належного педагогічного середовища для певних категорій дітей, які відчувають досить небезпечний для молодшої душі, дискомфортний за психологічним наповненням стан *духовної самотності*. Вчений називає п'ять категорій таких дітей:

– діти з сімей, де батьки позбавлені душевної чуйності, не спроможні відгукнутися на прагнення дитячого серця у ширих дружніх стосунках;

- діти, які розуміють, що з'явилися на цей світ випадково, ані батькові, ані матері вони не потрібні;
- діти з сімей, у яких панує омана, егоїзм, нещирість у стосунках між родичами;
- діти, чий батьки їх б'ють: на тлі тілесного насильства діти стають нечутливими до виховання душі;
- «заласкані» батьками діти, які не відчувають ніяких обмежень у житті [4, с.28-29].

Захисне виховання, на думку Василя Олександровича, це важлива складова частина всієї його педагогічної системи, «глибоко індивідуальна творчість педагога», яку він має виявляти у кожному окремому випадку. Видатний педагог-гуманіст окреслює провідні напрями й засоби реалізації завдань захисного виховання. Так, найбільш дієвим захистом є пробудження у дитини любові, симпатії до людини-вчителя, або старшого товариша-школяра. Таке зближення починається з почуття співпереживання як першого кроку до пізнання людини серцем. «Саме дружба з такими дітьми, – пише В.О. Сухомлинський, – ставала для мене життєдайним джерелом натхнення, тією цілющою водою, у якій відчуває потребу кожен педагог, коли напружена праця стомлює його серце, спустошує духовні сили» [4, с.30]. Важливими естетотерапевтичними засобами у захисному вихованні В.О. Сухомлинський визнає книгу, щире слово вчителя, турботу дитини про живих істот (квіти, рослин, тварин), красу природи, музики, живопису тощо. Причому найбільш дієвим способом *лікування красою* видатний педагог називає – «музику природи».

Педагогічній задум надання визначального значення естетично-творчому компоненту процесу формування людської індивідуальності у її інтелектуально-пізнавальних та духовно-ціннісних сентенціях був проголошений В.О. Сухомлинським через трактування категорій «*краси*» – як «могутнього джерела моральної чистоти, духовного багатства, фізичної досконалості» та «*естетичного виховання*», яке має відбуватися за принципом «крізь красиве до людського» [4, с.148].

У вимірах такого окремого компоненту загальної системи формування людської індивідуальності В.О. Сухомлинського як трудове виховання, естетотерапевтична ідея отримує статус повноправної складової життєдіяльності людини: трудове виховання – це гармонія трьох начал: треба, важко та прекрасно.

Естетотерапевтична ідея «лікування» відчуттям краси та наповнення нею внутрішнього духовного резервуару людини як необхідної складової усього процесу гармонійного розвитку особистості у педагогічному вченні В.О. Сухомлинського закладена як першочергове завдання педагога: «найважливіше завдання естетичного виховання – навчити дитину бачити у красі навколишнього світу духовне благородство, доброту, сердечність та на основі цього стверджувати прекрасне у самому собі» [там само]. Система естетичного виховання дітей у школі В.О. Сухомлинського унікальна за цілями, змістом, формам і методам роботи. Її елементи пронизують увесь комплекс навчально-виховного процесу у школі, позаурочну роботу з дітьми, створюючи в такий спосіб єдине виховне естетичне середовище, яке у свою чергу заклало для дитини захисну систему її гармонійного людського самоствердження та надавало реальну можливість максимального творчого вияву себе як неповторної унікальної одиниці життя.

Проведений нами аналіз естетотерапевтичного змісту педагогічних поглядів видатного вченого-гуманіста дозволив визначити найсуттєвіші естетотерапевтичні моменти його системи, що містять ідеї гармонізації та індивідуально-творчого розвитку особистості кожного учасника педагогічного процесу:

- *двовекторність* естетотерапевтичної дії у вченні В.О. Сухомлинського через потребу в ній обох учасників педагогічного впливу: педагога та вихованця;

– визнання провідної, гармонізуючої ролі естетичного компоненту у формуванні людської індивідуальності та його безпосереднього зв'язку з пізнавальним та духовним розвитком особистості;

– виділення *профілактичного* та *корекційного* компонентів у використанні естетичного як «лікувального» фактору: профілактика – через повсякденну актуалізацію емоційно-естетичного світоглядного моменту процесу пізнання та підтримка життєдайного дитячого життєвого оптимізму; корекція – через реалізацію завдань «захисного виховання»;

– проголошення ідеї гармонізації дитини зі Всесвітом, активне використання природних, мистецьких та соціально-комунікативних засобів виховання у створенні психологічно-комфортного педагогічного середовища на засадах педагогічної Любові, Добра та Духовності.

Впровадження естетотерапевтичних технологій В.О. Сухомлинського у змістовий аспект сучасної професійної підготовки педагога сприятиме підвищенню ефективності його професійної самореалізації та вирішенню важливіших проблем подолання негативного впливу середовища на особистість дитини, що формується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія освіти / Голов. ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
2. *Постельняк А.І.* В.О. Сухомлинський: діалог із сучасністю. – Кіровоград : Центрально-Українське видавництво, 2003. – 178 с.
3. *Родчанин Е.Г.* Гуманист. Мыслитель. Педагог: Об идеалах В.А. Сухомлинського. – М.: Педагогика, 1991. – 109с.
4. *Сухомлинский В.А.* – Переиздание / Сост., авт. вступ. ст. Г.Д. Глейзер. – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2002. – 224 с.
5. *Сухомлинский В.А.* Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. – К.: Рад. шк., 1985. – 557 с.
6. *Федій О.А.* Естетотерапія : навч. посіб. – К.: ЦНЛ, 2007. – 256 с.

О. А. Федий

Полтавский государственный педагогический университет имени В.Г. Короленко,
г. Полтава

ЭСТЕТОТЕРАПЕВТИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ В.А. СУХОМЛИНСКОГО В СОДЕРЖАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ СОВРЕМЕННОГО ПЕДАГОГА

В статье рассматриваются особенности учебно-воспитательной системы выдающегося отечественного педагога-гуманиста В. А. Сухомлинского в контексте её эстетотерапевтического воздействия на воспитанника. Освещаются основные педагогические принципы, формы и способы организации познавательной деятельности школьников на основе личностно ориентированного защищающего воспитания. Автор акцентирует внимание на эффективность использования эстетотерапевтических технологий, предложенных В.А. Сухомлинским, в современных образовательных условиях.

Ключевые слова: эстетотерапия, природный детский оптимизм, познавательная активность, защищающее воспитание, комфортная педагогическая образовательная среда

О.А.Phedyi

AESTHETICS THERAPEUTICS CONCEPTION OF V.SUHOMLYNSKY'S PEDAGOGICAL SYSTEM IN THE CONTEXT OF PROFESSIONAL TRAINING OF MODERN TEACHER

In this article the main features of the pedagogical and of the educational systems of prominent native humanistic-oriented teacher V. A. Sukhomlinsky are examined in the context of their aesthetotherapeutical influence on a pupil. The basic pedagogical principles, forms and methods of cognitive activity organization of pupil on the basis of personality - oriented protecting education are illustrated. An author accents attention on efficiency of the aesthetotherapeutical technologies use, which are offered by V.A. Sukhomlinsky, and adapted to the modern educational conditions.

Key words: aesthetotherapy, natural child's optimism, cognitive activity, protecting education, comfortable pedagogical and educational environment

*Одержано 11. 03. 2009 р.
Рекомендовано до друку 12. 05. 2009 р.*